

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В СІМ'Ї

Горшкова О.Г.

Україна, м. Запоріжжя КЗ «ЗОППО»ЗОР

Розвиток сучасного суспільства обумовлений корінними змінами в політичній, економічній і духовно-моральній сфері життя людини. Останні десятиріччя ХХ століття характеризуються переходами до нових соціально-економічних умов життя, змінами в духовно-моральному кліматі суспільства, що відкриває можливості для переосмислення цінностей, ціннісних орієнтацій і ціннісних відносин, які існували раніше, висунення нових проблем, пошуку їх вирішення. Як бачимо, проблема вивчення ціннісно-сислової сфери особистості дитини набуває більш комплексного характеру, будучи предметом різних соціальних дисциплін, і є важливою областю досліджень, розташованою на стику різних галузей знання про людину: філософії, соціології, психології, педагогіки. Вона включає в себе два основних компонента – ціннісні орієнтації та систему особових сенсів. Обидва компоненти тісно стикаються з вивченням людської поведінки і спонук. У науковій літературі можна знайти певну кількість робіт, присвячених як проблемам цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, так і питанням сімейних відносин, як основи формування ціннісних орієнтацій. Так, суттєвості ціннісного феномену та його ролі в регуляції соціальної поведінки особистості присвячені роботи М.І. Бобневої, В.В.Гречаного, І.С.Кона, У.Томаса й інших. Ціннісні орієнтації як компонент психологічної структури особистості розглядаються у працях Б.Г.Ананьєва, В.М.Мясищева, Є.Ф.Рибалко. Проблема співвідношення сімейних і поза сімейних цінностей особистості розглядаються С.І.Голодом, Д.Г.Олсоном, Т.М.Трапезніковою, О.Г.Харчевим. Специфіка ціннісних орієнтацій і уявлення про сім'ю вивчалися Ю.Є.Альошиною, М.Г.Марковською, Є.В.Фатєєвою тощо.

Аналізуючи їх праці, прийшли до висновку, що сім'я, як важливий інститут соціалізації підростаючого покоління, не може залишатися осторонь від цих змін. Багато сімей не можуть пристосуватися до нових умов сучасності, сформувати захисні механізми, щоб не дозволити дезорганізації сімейного укладу життя, не порушити морально-етичні норми та традиції, що призводять до конфліктів, які сприяють розлученню, виникненню насиллю та жорстокості між членами родини. Посилилася соціальна тенденція усунення багатьох батьків від вирішення питань виховання та особистісного розвитку дитини, що призвело до зростання кількості соціальних дітей - сиріт при живих батьках.

Отже,, сучасна сім'я суттєво відрізняється від сім'ї минулих часів не тільки інакшою економічною функцією, але й корінними змінами своїх емоційно-психічних функцій.

Вона є персональним середовищем життя та розвитку дітей, підлітків, юнаків, якість якого визначається певними параметрами. Вони наступні:

- соціально-культурні – освіченість батьків, їх участь у житті суспільства (в багатьох сім'ях відсутній культ знань, книги, а звідси-культурних цінностей);
- соціально-економічні – матеріальне благополуччя та занятість батьків на роботі (більшість батьків не мають роботи, матеріальне благополуччя сімей нижче прожиткового мінімуму);
- техніко-гігієнічні – умови проживання, обладнання приміщення, особливості способу життя.

Саме, сьогодні, як ніколи, постає питання про роль і функції сім'ї не тільки в розвитку особистості дитини, в формуванні в неї життєво-ціннісних орієнтацій, але й в розвитку всього суспільства. Тому спостерігаються нетипові в багатовіковій практиці взаємовідносини поколінь у сім'ї: батьки звертаються за консультацією до неповнолітніх дітей з життєвих питань, корегуючи через них свої уявлення про реальні цінності сучасного українського суспільства. Діти більш готові сприймати все нове, тому краще адаптуються до сучасних змін розвитку суспільства та становляться проводниками сучасних цінностей у сферу сім'ї. Тоді сім'я, зможе адекватно транслювати цінності та ціннісні орієнтації, які є базові для соціума та формуючи його єдність. Не дивлячись на намагання ввести програму «Ювінал», сім'я залишається основою в суспільстві. Тому й виховний вплив родини на формування і етнізацію особистості, на щоденне наше буття переоцінити неможливо. Ось чому, проблема, яка піднімається в данній статті є *актуальною та своєчасною*.

Відомо, що система *ціннісних орієнтацій* визначає змістовну сторону спрямованості особистості дитини та складає основу її світогляду, життєвої концепції, її стосунків з оточуючим світом та мотивації життєдіяльності. Але, перш ніж говорити про формування ціннісних орієнтацій, треба розкрити значення цього поняття. Як указують статті тлумачного, психологічного та соціального словників, ціннісні орієнтації — складне утворення, в якому можна виділити три основні компоненти: *когнітивний, емотивний і поведінковий*. *Когнітивний* - це елемент знання, *емотивний* — емоційна складова, витікаюча з оцінки; *поведінковий* — пов'язаний з реалізацією ціннісних орієнтацій в поведінці людини. Отже, ціннісні орієнтації відносяться до важливих компонентів структури особистості. По мірі їх сформованості можливо судити про рівень її розвитку. Треба зауважити, що розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості, показник міри соціальності. Стійка і несуперечлива сукупність ціннісних орієнтацій зумовлює такі якості особистості як цілісність, надійність, вірність певним принципам і ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я цих ідеалів і

цінностей, активну життєву позицію. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій - ознака інфантилізму, непослідовності поведінки, панування зовнішніх стимулів у внутрішній структурі особистості. Отже, ціннісна орієнтація може бути спрямована як на справжні, високі цінності, так і на хибні, навіть на «антицінності».

Слід відзначити, що ціннісні орієнтації, як предмет психологічного дослідження, базується на пересіченні двох великих наочних областей: мотивації і світоглядних структур свідомості. На це треба звертати увагу при піднятті значимості родинного виховання у формуванні ціннісних орієнтацій особистості дитини.

Ми визначилися, що сім'я – головний інститут з формування ціннісних орієнтацій і умова повноцінного розвитку підростаючого покоління. Ствердженням цього є слова професора О.Г.Харчева, що “ ...сім'я – це мала соціальна група, система взаємовідносин подружжя, батьків і дітей, в якій дитина набуває свій перший досвід, опановує знаннями, способами поведінки, нормативними та ціннісними уявленнями. У сім'ї він знайомиться з звичаями та традиціями, які сприймаються його батьками, представниками старшого покоління як щось само собою зрозуміле. Вона складає основу духовного та морального розвитку людини, як домінуючого чинника формування ціннісних орієнтацій дитини”[3].

Слід підкреслити, що тут недостатньо тільки одного розуміння батьками та родиною своєї ролі в цій нелегкій справі. Необхідно відповідний рівень моральної, естетичної, правової культури самої родини як середовища та суб'єкта ціннісного виховання. Саме батьки всіляко сприяють формуванню в дітей національної свідомості та самосвідомості, національного менталітету. Їх призначення в перетворенні культури як системи духовно - моральних цінностей в індивідуальну культуру особистості та поведінку дитини, передачі в їх свідомість і почуття цінностей, розвиток на цій основі потреб, інтересів, мотивів, звичок, формування загальнолюдських цінностей, високої моральної позиції та постійного прагнення до саморозвитку та самовдосконалення. Отже, на відміну від суспільного, родинне виховання засноване на відчуттях любові, взаємної пошани. Саме вони визначають етичну основу дорослості [1., с. 102-109].

Звідси, можливо дійти до висновку, що найважливішою функцією родини у формуванні ціннісних орієнтацій дитини, є закладка етичного фундаменту її особи: засвоєння нею простих норм моральності (доброзичливості, правдивості, чуйності), емоційно-ціннісних уявлень і етичних відчуттів. Саме у сім'ї вона набуває навички спілкування з близькими людьми, отримує уроки любові до старших, співчуття, взаєморозуміння, іншими словами, проходить школу безпосереднього практичного гуманізму у взаєминах з людьми.

І якщо на ранніх етапах становлення сім'я щось недодала в цьому плані, несформованість етичних цінностей і етичних відчуттів, що складають основу ціннісних

орієнтацій, може позначатися впродовж всього життя, проявляючись у нездатності до глибоких відчуттів дружби, любові, співчуття, патріотизму тощо.

Не менш важливе значення у формуванні ціннісних орієнтацій дитини має *сімейний клімат*, який базується на емоційних взаємовідносинах між батьками, що визначається особливостями сімейного впливу на всіх членів родини. Відомо, що позитивні взаємовідносини між ними сприяють розвитку співпраці та більш високому рівню організації будь-яких сторін сімейного життя. Особливо сильного впливу на формування ціннісних орієнтацій дитини сприяє правильно організоване дозвілля.

Роздивляючи фактори родинного виховання, які впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості, неможна не сказати про характеристики особистості батька та матері, рисах їх характеру, образу життя та батьківського авторитету. Так, на думку В.О.Сухомлинського, "...ніщо так не захоплює підлітків, ніщо з такою силою не будить бажання стати кращим, як умна, інтелектуально багата та щедра доросла людина"[2].

Ці фактори можуть впливати на процес формування ціннісних орієнтацій наступним чином:

- бути взірцем поведінки для дитини;
- стати авторитетом, а може й ідеалом, підвищуючи при цьому ефективність впливу на особистість.

Говорячи про формування ціннісних орієнтацій особистості, не можна обминути питання про сімейні традиції. Спираючись на праці видатних учених, педагогів В.І.Алексєєва, Ш.О.Амановілі, П.П.Блонського, Л.В.Красномовця, А.С.Макаренка, М.Г.Стельмаховича, В.О.Сухомлинського, К.Д.Ушинського, ми прийшли до висновку, що всі родинні традиції й звичаї можна умовно поділити на три групи в залежності від їх цільової установи (див. таблицю)

Таблиця № 1.

Групи звичаїв і традицій	Цільова установка
1 група	Спрямована на формування відповідних відносин до батьків. До них відносяться: родинні зв'язки та міцні родинні стосунки; почуття вдячності батькам, шанобливе відношення до батька та матері, шанування рідної домівки, сумісне проживання батьків з дітьми, відповідальність дітей за благополуччя батьків похилого віку, усиновлення дітей-сиріт родичами
2 група	Визначає відношення до дітей: відповідальність старших дітей за виховання молодших; взаємодопомога родичів і відповідальність їх за навчання та виховання дітей-сиріт; вимогливість до дітей
3 група	Сприяє формуванню відповідного відношення до загальноприйнятих

ціннісних норм. До них відносяться: повага до старших, однолітків, скромність, вічливість, гостинність, повага до праці, культ родини, Вітчизни, культура мовлення
--

Отже, соціально-культурно-моральний досвід родини з формування ціннісних орієнтацій спирається на наступні принципи:

- *трансляцію духовно-моральної спадщини від одного покоління до іншого.* До нього входить: рідна мова, моральний приклад, поважливе ставлення один до одного у родині, патріотизм, мужність, любов до Вітчизни, святість сімейних вузів і родинних зв'язків, кодекс гідності, толерантність;
- *трансляцію культурних цінностей:* виховання ціннісного відношення до предметів матеріальної, духовної культури, оточуючого середовища, виховання здорового способу життя на прикладах фізичного удосконалення, краси, добродійності;
- *трансляцію етичних норм:* поведінка в суспільних місцях, дотримання ритуалів і церемоніалів, участь в обрядово-культових святах.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Гудачек Я. Ценностная ориентация личности // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. - М.: 2001. – С. 102-109.
2. В.А. Сухомлинский «Родительская педагогика».- Н-ск.: 1985 г.
- 3.Черняк Е.М. Социология семьи. - М.: 2003.

Дані про автора: Горшкова Олена Геннадіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики виховання Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.